

La Universitat Laboral de Tarragona. Records d'un alumne

CARLES AULÍ

La bona pedagogia, fonamentada en una estructura democràtica i portada a la pràctica per persones que treballen i estimen el que fan, és necessària sempre que s'enfoqui a una educació integral i segons la màxima d'aprendre a aprendre amb un compromís de millora personal i col·lectiva. Les universitats laborals van néixer amb una tara ideològica, i pedagògicament podien anar molt més enllà.

Quina impressió i quin record llunyà tan potent, aquella sortida de casa l'any 1961 que tant em condicionaria al llarg de la vida. Carregat amb una maleta que em costava de dur, li vaig dir adeu a la mare, que plorava des de la finestra de casa i pressentia pel meu caràcter tímid que l'anada a la Laboral de Tarragona (Francisco Franco) no era clara però sí necessària. Havent reeixit en els quatre anys de batxillerat elemental als Escolapis d'Olot, estudiant amb beca perquè a casa no hi havia diners, ara continuaria la formació amb tres anys més a Tarragona. A Tarragona... Què se m'hi havia perdut? Deixava enrere els companys de l'escoltisme, l'amistat amb algunes noies i, vinga..., a complir i disciplinat, perquè els pares volien el millor per a mi i la beca integral augurava una bona perspectiva.

El que no sabien, ni jo mateix tampoc, és clar, era que m'iniciava en un model d'educació falangista en plena època franquista on regnarien l'ordre, la disciplina i la competitivitat. La mare encara rumiava, i sempre amb una acceptació tremolosa, l'assassinat del seu pare el 39 i la repressió dels germans i la família per les seves idees «roges». Diria que només veien la gratuïtat de la beca, i això d'anar a una universitat els pesava molt. Ens vam posar amb confiança en una quimera, i amb tota la bona fe. Si haguéssim conegut les conseqüències del trànsit, potser hauríem rectificat.

La tardor de l'any 1950 i en una conferència a l'Ateneu de Sevilla, José Antonio Girón, ministre de Treball i principal artífex de la creació de les universitats laborals, feia una primera al·lusió referida als futurs centres: «Vamos a crear gigantescas Universidades Laborales, castillos de la reconquista nueva, donde

vosotros, y sobre todo vuestros hijos, se capaciten no sólo para ser buenos obreros. Vamos a crear centros enormes donde se formen, además de obreros técnicamente mejores, hombres capacitados para todas las batallas del espíritu, de la política, del arte, del mando y del poder».¹

Efectivament, es referia a l'educació que rebrien durant vint-i-tres anys (de 1955 a 1978) una colla de nois, i jo un més, en un intent de qualificar les classes obreres que haurien d'alimentar la indústria espanyola i fer-la més productiva. Els centres es van construir per tot el país i formaven part del Projecte de Revolució Nacional Sindicalista, amb adoctrinament inclòs. Tota una altra cosa, com s'ha pogut constatar, és que arribessin, sortosament, gaire enllà políticament, però és evident que es van perdre oportunitats pel que van deixar de fer. Van complir atenent acadèmicament molt de jovent, però poc a nivell de formació social i humanística.

Curiosament, la inspiració de les laborals, com llegim en la tesi doctoral de R. Zafrilla, va ser la longeva Universitat del Treball de Charleroi (Bèlgica) creada el 1911 dintre d'un ordre polític democràtic. La formació integral dels alumnes en aquell lloc pretenia que adquirissin nocions tècniques, físiques, socials, artístiques, estètiques i morals..., a fi d'integrar-los professionalment i culturalment dintre d'un sistema democràtic. Per aconseguir aquests objectius, els mètodes serien actius, constructius i funcionals a partir d'activitats teòriques i pràctiques individuals i de grup, en tallers i laboratoris... Una metodologia innovadora basada en els interessos dels alumnes, segons les necessitats de l'entorn i fonamentades en l'experiència, l'observació, l'anàlisi, el judici crític i reflexiu. Per Paul Pastur, el seu inspirador, la perseverança, la tenacitat i la paciència constant havien de servir per desenvolupar la seva formació i la seva personalitat. Representava tota una lliçó de bona pedagogia. El model professional era molt atractiu, i es va exportar molt enllà.

En el nostre cas (1953), es va canviar l'orientació fundacional belga per no saber aprofundir correctament en l'original i intentar aplicar-hi un gir ideològic, però tampoc de manera exagerada, per incompetència i molta externalitat. L'intent de salvaguardar una elevació i una solidaritat amb les classes pobres del país era positiva, però fins a quin punt ho va ser la metodologia emprada? A la llarga, segons diuen els estudiosos, fins i tot es va convertir en un règim formatiu d'internat tot anant oblidant els aspectes fundacionals o singulars falangistes i concretant-se més en els aspectes acadèmics, fins que va fondre's amb el que es portava en l'educació general del país en 1976.

1. GIRÓN DE VELASCO, José Antonio, *Discurso de José Antonio Girón de Velasco dado en Sevilla, el día 25 de noviembre de 1950*, Madrid, Ministerio de Trabajo, 1950. Citat per SÁNCHEZ SÁNCHEZ, Galo, *La Universidad Laboral de Zamora: Una manifestación del proyecto social y educativo del franquismo*, Zamora, Instituto de Estudios Zamoranos Florián de Ocampo y Diputación de Zamora, 2006, p. 55.

La meua hipersensibilitat sempre m'ha comportat problemes, perquè m'ha empès a desenvolupar una alta consciència i adonar-me de possibles camps minats. Si això hi afegim com n'era de temorenc i amb certes dificultats de relació, s'esdevenia una mala combinació en aquella circumstància. Havíem de treure una qualificació com a mínim de notable si volíem continuar becats i, francament, allò va ser per a mi com una punyalada durant tres anys, amb una ferida oberta per l'angoixa que em generava. La primera nit de l'entrada a la Laboral va començar una guerra de coixins al dormitori que va provocar, i diria que descontrolar, la ira de Don Carlos, que ens va castigar amb un passeig nocturn d'una hora amb calçotets i samarreta pels jardins del col·legi a fi de purgar la malifeta. L'espectacle era digne del *Vuit i mig* de Fellini, de 1963, sense humor i amb molta acidesa.

El primer dia, i a cop calent, un educador ens va reunir i va cantar una lletania per oblidar: «Tienen 10 puntos, y si pisan el césped les quitamos de su expediente 0,10 puntos; si..., hasta llegar a un mínimo que representará la pérdida del crédito y la beca correspondiente...», així ininterrompudament segons que les faltes fossin lleus, greus o molt greus, com constava en els objectius del centre, i en negatiu seguí una tirallonga de possibles perills ben bé al revés del que pedagògicament hauria hagut de ser, perquè almenys a mi em van inocular un cert esporugüiment. Ja sé que érem molts i la disciplina regnava arreu, però en qualsevol cas era una mostra evident d'una manca de coneixement pedagògic i de delicadesa dels educadors per afavorir positivament els aprenentatges i la bona confiança que forçosament podia afectar els més dèbils. No crec que les expressions els ressonessin tan malament com a mi a la majoria d'assistents.

Total, que no sé si per una cosa o altra, inauguro la infermeria de la Laboral perquè em trobo malament. A la nit, segons em van dir, vaig demanar l'auxili de la meua mare i diria que una atenta infermera em va anar calmant i acaronent-me mentre aconseguia rebaixar-me la febre. Moltes gràcies. No tot era fosc. Res d'especial, però és probable que el meu estat tingués relació amb el viatge amb tren —no havia pràcticament mai sortit de casa—, i amb el fet que s'iniciessin així unes expectatives frustrades i fonamentades en una certa il·lusió i ganes d'aprendre i ser. «Tiene el número 2.642, y preséntese al Educador don.,. del Colegio Jaime Balmes, y le indicarán lo que corresponde».

Als meus setze anys vaig viure una experiència d'internat que va durar tres anys a partir de 1961. Això d'*Universitat* sempre em va estranyar; era una nominació extravagant del senyor José Antonio Girón per no dir que era una de les Escuelas de Artes y Oficios d'aquell temps.² Em van encabir en el curs acadèmic

2. ZARRILLA TOBARRA, Ricardo, «Universidades laborales: un modelo de educación falangista en el franquismo. La Educación en España a examen (1898-1998)», a RUIZ BERRIO, Julio; BERNAT MONTESINOS, Antonio; DOMÍNGUEZ CABREJAS, María Rosa; JUAN BORROY, Víctor Manuel (coord.), *Jorna-*

anomenat Batxillerat Laboral Superior (modalitat industrial - torn i fresa), que va constar d'un any d'adaptació i dos d'especialització tècnica. O sigui que sortíem amb la titulació de *técnicos en máquinas y herramientas*; molt de títol, però potser no tanta capacitat. En aquells moments ja es feia l'oficialia, la mestria i el peritatge industrial entre una varietat d'especialitats que aplegaven un miler de nois en sis col·legis distribuïts simètricament a l'entorn de l'esplanada central del gran *patio de honor*, lloc de reunió esporàdic i puntual.

En el curs d'adaptació sé que vaig llimar molt al taller de mecànica i va ser divertidíssim passar a fer uns quants encaixos al de fusteria, i soldar puntualment al de forja repicant una ferradura i muntant posteriorment un circuit elèctric. Els altres dos cursos d'especialitat es van fer amb moltes pràctiques de torn i fresa, sobretot els més capacitats, i jo vaig quedar aparcat en un taller on el darrer any no veiem el mestre. Això sí, la nau dels tallers era espectacular i, francament, impressionava de debò. La complementarietat de les sessions es feia amb classes de Tecnologia, Dibuix Tècnic, Física i Matemàtiques, Educació Física i una Llengua puntualíssima. Els caps de setmana, tot l'esport que es volgués i més era el plat del dia.

ELS COL·LEGIS

Els sis col·legis dels quals us parlo on residíem l'alumnat eren el Jaime Balmes, el Luis Vives, l'Eugenio d'Ors, el Raimundo Lulio, el Juan Yagüe i el Ramiro Ledesma. A mi em va tocar el Jaime Balmes, i malgrat que la meua cultura era molt petita sempre em va fer mal a l'orella i des d'un principi això de «Jaime» Balmes. Home Balmes era un clergue de Vic, autor del *Criteri*, i castellanitzar-lo al nostre país ja sé que era el que s'imposava en aquells anys, però no ho païa. En una visita que em va fer el meu oncle Deogràcies, que va estar exiliat a Reus durant la postguerra, allunyat i represaliat per les seves idees polítiques, li ho vaig comentar i em va dir: «Noi, això va així». «Per què m'han portat allí?» Pitjor havia estat l'assassinat del seu germà Carlus al Seminari Caserna de Girona el 39 i la persecució de la família durant massa temps. Però jo què sabia de tot allò, i que avui el fill d'un meu cosí ha ressenyat i han premiat recentment en un treball de recerca d'Institut amb tots els ets i uts esfereïdors.

Del Lluís Vives, eminent representant de l'humanisme europeu, també traduït, com l'Eugeni d'Ors..., què us he de dir? El pitjor era la traducció del «Raimundo Lulio», que ara està ben instaurat culturalment però llavors no em cabia a l'orella. Quan ho recordo m'adono que estava fora del comú de les opinions de la

majoria, perquè mai no vaig sentir cap comentari ni discussió al respecte. A la part dreta del majestuós menjador hi havia encimbellats els retrats de Juan Yagüe Blanco, nom del militar del cop d'Estat del 1936, i Ramiro Ledesma Ramos, filòsof i polític espanyol articulador del feixisme peninsular. Diria que entre unes i altres nomenclatures feien un *tutti frutti*, cedint i intentant implantar criteris generals.

Els companys residents veníem d'arreu de Catalunya o una mica més enllà i els catalans érem tractats de *polacos* amb el famós «Habla en cristiano», com a la mili. «Què hi feia jo allà?» Això sí, els múltiples enjardinaments sempre romanien immaculats i intocables. «Qualsevol movia un dit!».

EL MENJADOR

El menjador era i és una mostra faraònica de com s'hi van desplegar tots els mitjans possibles i més a favor d'un projecte perdurable. La façana està revestida de la pedra Mèdol, la mateixa que van utilitzar els fundadors romans de Tarragona. Sembla talment la terminal d'un aeroport. En un sol torn es podia atendre mil cinc-cents alumnes.

Per fer-vos càrrec del moment en què hi vam viure, ens van representar en una ocasió determinada *El gran teatro del mundo*, l'auto sacramental del dramaturg espanyol del segle XVII Pedro Calderón de la Barca on es diu: «No olvides que es comedia nuestra vida / y teatro de farsa el mundo todo, / que muda el aparato por instantes / y que todos en él somos farsantes; / acuérdate que Dios, de esta comedia / de argumento tan grande y tan difuso, / es [el] autor que la hizo y la compuso...».

ELS COMPANYS

Al matí quan ens llevàvem a les set ens despertava *matxaconament* el *Twist again* que he revisat avui per Youtube amb un balanceig de cames i cul, en aquells moments, de moda perquè oloràvem les noies de lluny i com a interns... Alguna vegada va córrer pel dormitori alguna revista pornogràfica de mig amagatotis que feia riure per la fogositat com era engolida. L'ambient de només nois no era sa perquè s'allunyava de la vida real, com en tants centres educatius on encara no s'havia implantat la coeducació. Fins i tot recordo com entre els companys en va sortir un que es declarava obertament partidari d'Oscar Wilde i el *Retrat de Dorian Gray* amb la riota de tothom i la no acceptació ben comuna en aquell temps de l'homosexualitat. Particularment, i com a la mili, no suportava aquell moviment massificador de matí i nit als lavabos i em llevava ben aviat a fi de no haver d'incloure'm a les corredisses i els esvalotaments. Manies si voleu, però una mostra d'una incomoditat que sentia, per la meua manera de ser i de trobar-me «planificat» en general, com tants interns.

El dia que ens van dir que formàvem part de les *Escuadras*, immediatament em va venir a la memòria les meves vivències a la Patrulla dels Castors de l'escoltisme. En aquells moments pensava que aniríem bé, ingenu de mi, però de seguida es va veure que era un equivalent de l'educació de Baden Powell traslladada a l'OJE en la línia ideològica falangista.

L'OJE es va fundar el 1960 quan Jesús López-Cancio va transformar l'antic Frente de Juventudes conservant els seus ritus i costums. No va durar gaire i al cap de quinze anys es va anar esmorteint. La intenció que pul·lulava de fons entre nosaltres, i que tenia com a consigna fundacional, era que hi hagués un adoctrinament de les idees falangistes sobretot a partir de les activitats extraescolars. Es va fer algun intent de distracció, com una xerrada sobre muntanyisme —«ara anem bé», em deia— emulant Jerónimo López, que havia arribat a l'Everest, però para de comptar, i de sortides, ni mu. En canvi es feia alguna carrera atlètica multitudinària una vegada a l'any que era simpàtica, així com la possibilitat de fer tota mena d'esport, formant part d'equips diversos en uns camps espectaculars. No era el meu tarannà i ho vaig viure de lluny. Estava perdut i capficat per tirar endavant acadèmicament, fins al punt que els diumenges entrava d'amagatotis en una de les aules per estudiar a fi de sortir-me'n amb els estudis.

ELS EDUCADORS

Eren gent reclutada del Frente de Juventudes i complien la vigilància en horaris de relleus i vetllant sobretot pel bon ordre i disciplina de tothom a fi que no hi haguessin distorsions. De fet, tenien encomanada la nostra educació pretesament integral... però amb un compliment estricte, i poc o gens centrat respecte als interessos dels alumnes o segons les necessitats de l'entorn immediat, diria que ja en tenien prou. No donaven per a més i tampoc es pot parlar de mala fe. En els esports solien acompanyar-nos, però de treballs complementaris, contactes socials o manteniment de les extraescolars com estava establert, ja no s'hi arribava. El currículum acadèmic era extens i tancat, o sigui que l'anar tirant per part dels professors i *educadores* ja es considerava suficient.

Lideraven els desplaçaments... Menjadors amunt i avall i seguiment dels timbres ordenats en formacions com a l'exèrcit a totes hores. L'entrada i la sortida dels menjadors era rítmica i espectacular. Hi havia caràcters de tot, alguns més simpàtics que altres, i en conjunt un servei d'atenció superficial que no feia proselitisme ni era partidari de grans contactes ni comunicacions. Mantenien una distància prudencial i d'autoritat. Les trobades informals al bar amb la gent a l'hora del berenar també s'agraïen.

En una ocasió em va cridar al seu despatx un dels educadors, «Don...», i va interpel·lar-me perquè el meu pare m'havia escrit una carta amb el meu nom de

pila, Carles: «Así que Carles...». I jo que vaig entendre perfectament la invectiva, mut i vermell com un pebrot, m'hauria fos si hagués pogut, de por i de vergonya perquè em va caure a sobre un predicot poc català.

A vegades el pare em feia estirar les orelles pels educadors perquè no els escrivia i para de comptar. No recordo haver tingut mai cap conversa seriosa amb cap i sí una esquenada fortíssima per part d'un d'ells perquè es veu, diria, que tenia fama de massa estudiós i marcava una diferència en el conjunt que devia sorprendre.

El que més em va estranyar va ser la figura del rector de la universitat, Alejandro Sanvisens Marfull, deixeble de Tomàs Carreres i Artau, i ben català, que no vam veure mai. Era una persona que venia de l'Institut de la Balmesiana i per tant partidari d'una filosofia cristiana, estudiós de la Pedagogia a la Universitat de Barcelona. Suposem que la seva obra *Nacionalismo histórico y moderno* devia contribuir al seu càrrec a la Universitat de Tarragona. Era partidari d'una formació humanística de l'educació, però la seva filosofia i els seus deixebles no van saber arribar a les bases, sigui dit des del nostre humil coneixement i opinió.

ELS TALLERS

Podríem estendre'ns en la pedagogia de les classes teòriques, fonamentades preferentment en el discurs magistral i els exercicis rutinaris, però pensem que és més interessant reflexionar sobre l'aprenentatge als tallers als quals assistírem i com podien haver excel·lit. Eren la clau de volta de la millora de moltes possibilitats educatives.

La reflexió pot ser útil fins i tot avui, després d'haver-nos dedicat tota la vida a les escoles professionals. La didàctica, com fins ara i en molts llocs, consistia a procurar que el mestre realitzés una peça davant de tots i tot seguit repetir-la individualment amb la màxima cura. L'exercici mimètic era i és un camí d'aprenentatge... però, era suficient? Sempre hem pensat, i més ara, que l'aplicació per exemple del mètode de Projectes —comencen a ressuscitar altra volta— hauria anat molt bé. El procediment, poc estès, venia de 1916 i el seu animador fou William Kilpatrick, deixeble de Dewey. És clar que això requeria posar en joc l'experiència i la creativitat, passar de treballar individualment a col·lectivament, anar de la fragmentació de l'aprenentatge a la globalització... i així, una bona manera d'establir vincles. Sense que els mestres ho haguessin après —com sol passar ara mateix—, era un somni. Ho reconeixem. Es podien haver realitzat projectes de tecnologia, cooperatius, de simulació, d'investigació i tants d'altres... En definitiva, desplegant tota la creativitat possible gradualment, a fi d'atendre la diversitat i diferents tipus d'intel·ligències, encara que només fos aplicant el sentit comú. La implantació podia ser progressiva a partir —com ara— d'una bona taxonomia entre alternatives diverses.

Naturalment, calia conèixer i haver conviscut amb el mètode de treball en equip de Cousinet (1881-1973), partidari com tants d'altres de l'Escola Nova i de tota la seva filosofia. No hi havia aquesta formació, i moltes oportunitats es van perdre. Els enemics d'aquesta metodologia didàctica (el mètode de Projectes) ho veuen com un excés de confiança en els alumnes, i el canvi del funcionament alternatiu de mestre i animador costa molt de pair. Ja no parlem de la Pedagogia Institucional dels anys setanta de Michel Lobrot, de l'altre de Fernand Oury i Aïda Vásquez o de les perspectives no directives, que sovint han sonat com d'una altra galàxia. Com que hem practicat el mètode de Projectes gràcies a l'aquiescència del claustre de professors en una professional actual amb testimonis concrets i exitosos, ho manifestem com a possible i recomanable.³

ELS MOSENS

La formació religiosa formava part del projecte educatiu, però si dues coses funcionaven eren el treball als tallers i els diversos esports. Hi havia servei religiós els diumenges, però rutinari i sense derivacions de cap mena. La formació humanística es mantenia sota mínims, diríem, per incompetència o, senzillament, postergació. La consideració de tancadot que em devien atribuir alguns companys i, sobretot, de massa pendent dels estudis, a alguns no els devia caure bé. La qüestió és que, preocupat per sortir-me'n a vegades i en silenci, ja al dormitori, pregava. Va arribar a les orelles de l'educador el fet, pels comentaris de sota mà del meu company de llitera. La qüestió és que la cosa em va portar a establir una bona relació amb un mossèn que no entenc què devia fer-hi a la Laboral, vingut del Far de Sant Feliu de Pallarols, segons em va dir, i permeté una conversa amable i fins i tot la possibilitat d'estudiar al seu despatx del Col·legi Jaime Balmes, que no feia servir per a res. Mira quina una! Em va acompanyar al tren el dia que, havent demanat permís, vaig decidir marxar de la Universitat, discretament i prescindint de l'examen d'Estat a Barcelona, perquè volia recuperar el batxillerat de Lletres amb la traumàtica convalidació corresponent.

3. La perspectiva es pot complementar amb l'article de GONZÁLEZ-AGÀPITO, Josep, «Sobre el influjo de la educación europea en España», a RUIZ BERRIO, Julio; BERNAT MONTESINOS, Antonio; DOMÍNGUEZ CABREJAS, María Rosa; JUAN BORROY, Víctor Manuel (coord.), *Jornadas nacionales en conmemoración del centenario del noventaiocho*, op. cit. Capítol publicat en l'obra de RUIZ BERRIO, J., «La educación en España a examen (1898-1998)», ja citada. Personalment disposem d'exemples d'aquesta pràctica pedagògica, el Mètode de Projectes, amb una «Interpretació del "Tapís de la Creació de Giro-na"» o una «Interpretació del "Brodats de Bayeux"», per citar-ne algunes mostres.

COMIAT

Reconeixem que la visió exposada és particular i crítica, no sabem fins a quin punt pot ser compartida. Al llarg del temps i fins i tot seguint la història de les universitats laborals del 1955 al 1978, diria que van seguir dintre d'una «normalitat» acadèmica i el règim pretensions d'un inici es va anar descafeïnant. Pedagògicament podien millorar molt. La meua estança a la Universitat Laboral de Tarragona em va empènyer a l'estudi de la carrera de Pedagogia a fi d'aprendre el que calia fer, si era possible. En una ocasió vaig trobar un dels *educadores* a la Universitat de Barcelona i ens vam donar el «bon dia». La meua convalidació d'estudis fou traumàtica, sobretot en una època de gran trasbalsament polític i universitari. Però això ja és motiu d'un altre tema, amb les corresponents frustracions, il·lusions i superació de reptes. Donem gràcies a les persones que sempre ens han ajudat a fer camí i a lluitar fins al dia d'avui sense perdre mai l'esperança.⁴

4. La tesi de Ricardo Zafrilla Tobarra il·lustra molt bé el tema de les universitats laborals amb tota mena de detalls. ZAFRILLA TOBARRA, Ricardo, *Universidades laborales: un proyecto educativo falangista para el mundo obrero (1955-1978)*. *Aproximación histórica*, Cuenca, Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 1998.